

ואף על פי כן - מורשה

(תשובה להשגות של הרב שי וינטר)

ראשית, שמחתי כי לבירור בסוגיה חשובה זו נמצאו שותפים. אני מודה לרב וינטר שבחן את דבריי בסוגיה בחון היטב. אולם ביחס לתוכנם של הדברים, עלי לומר כי לאחר מקרא ומשנה במאמר, עדיין על משמרתי אעמודה. אמנם פירושו של הרב וינטר הם אפשריים, ואף מחייבים אותי לחדד את עמדותי; אך לא די בהם כדי לדחות את משנתי הראשונה¹.

א. בין ירושה למורשה

הטענה היסודית שבמאמרי היתה כי על פי גישת ריה"ל לא ניתן לנתק בין היסוד הירושתי (משלמותו של אדם הראשון) ליסוד המורשתי (שבלימוד ובמעשה), כמרכיבים של הסגולה הא-להית המייחדת את ישראל מן העמים. הגדולה אינה פוטנציאל - כישרון שלא מומש, אלא תופעה מציאותית החובקת אף את העולם הגלוי. הראיתי, כי באפיונה של הסגולה, ריה"ל אינו מסתפק בתיאורה כירושה מן האדם הראשון, אלא מצביע, באופן ישיר ועקיף, על המורשת התרבותית (לימוד ומעשה, היסטוריה וזיכרון) כחלק אינטגרלי מהווייתה. הרב וינטר במאמרו, מתוך יושר התבוננותו בדברי ריה"ל, הודה במקצת הטענה, כי אף למעמד הר סיני יש משקל בהווייתה של אותה סגולה; אלא שהוא לא פירש מה תרומתו - מה יש להוסיף על אותו כישרון א-להי חבוי המוענק בשלמותו לאדם הראשון². מה גם שמיקומו המרכזי של המעמד בספר הכוזרי הוא המישור החווייתי-תרבותי³ ולא דווקא העל-היסטורי-סגולי. נתינת התורה, בספר הכוזרי, יותר ממה שהיא אירוע היסטורי חד פעמי⁴, היא תופעה מתמשכת, שרק בעמל רב ניתן יהיה לקבוע את גבולותיה⁵. גם דבריו של הרב קוק בימשנת הרב' ברור מיללו:

על ידי התורה אנו נבראים מחדש (-נבראים - הווה! לא נבראנו פעם, אז, במעמד ההוא). היא יוצרת אותנו (-יוצרת - הווה! לא יצרה בעבר וכו').

מעלתם של ישראל נבנית אפוא הן על כישרון פנימי מיסודו של בורא אדם הראשון והן על משקעם של אירועים היסטוריים (מעמד הר סיני) ותרבותיים (לימוד תורה ושמירת מצוות) המעצבים את הווייתם כמלאכים.

1. תגובתי המלאה כוללת התייחסות לפרטים נוספים - אולם מכבידה על המסגרת המסורתית של תגובה...
2. הרב וינטר משתמש במינוח 'הטבעה הווייתית'. אם מינוח זה מבקש לראות את מעמד הר סיני כאירוע היסטורי מכוון תודעה - הרי שזה בדיוק הפירוש שעליו הצבעתי במאמרי וראיתי בו את עיקר חשיבותו.
3. המקור המחייב כמראה עיניים (א, כה), המלמד את האדם על הארץ את דרך ההתקשרות הא-להית (א, פח).
4. כפי שהדגיש הרב וינטר בעקבות מאמר א, פא.
5. קבלה הדומה למראה עיניים (א, כה), קשורה למקום אשר יבחר ה' (ג, לט), ודברי הנביאים, הכהנים והשופטים הם חלק בלתי נפרד מן התורה שעליה נאמר 'לא תוספי' (ג, מא).

מבחינה מתודית הכרעתי היא כי בדרך כלל⁶ עדיף להציע פרשנות מורכבת לגישתו של הוגה ולהיות בכך נאמן יותר ללשונו, מאשר להעמיד פרשנות פשוטה והרמונית יותר תוך הטיה והידחקות בביאור הלשון. נושא שהוא כל כך נשגב מדעת האדם (על פי לשונו של הרב קוק) כמו נבדלות ישראל מן העמים, קשה לתיאור פשוט ובממד אחד. הוגה רחב אופקים (כריה"ל), בבואו לדון בסוגיה זו, תשתמע עמדתו לכמה פנים, שכן באמת יש בה כמה פנים?⁷ ההבחנה, בין גישת הרב וינטר לגישתי, מתפצלת לעוד שלוש מחלוקות משנה שאעיר עליהן בקצור.

ב. הבנתו של הרב קוק

הרב קוק לא אמר מעולם שמקור גישתו בעניין סגולת ישראל הוא בדברי ריה"ל. לפי עמדת הרב, ההישענות על עמדותיהם של חכמי הדורות הקדומים, אין משמעותה העתקה וחיכוך, אלא העמקה ופיתוח עד כדי פנים חדשות הבאות לכאן⁸. לכן אזכור גישת ריה"ל ביחס לסגולה תוך כדי דיונו של הרב קוק בסוגיה זו איננו מלמד על זהות בגישתם⁹. על הבנתו של הרב קוק בגישת ריה"ל הערתי כבר בראשית דבריי.

ג. הפירוש הנכון במאמר החמישי של הכוזרי

הרב וינטר תלה את הפרשנות הנכונה בשאלת הדיוק הנכון בתרגום הנכון. עליו להעיר כי דיוק בספרות מתורגמת הוא בעייתי תמיד; כך גם בסוגיה שלנו¹⁰. אולם לגופו של בירור ברורות הנקודות הבאות:

ברור כי ריה"ל אינו מדגיש, בזיהוי המעלה, את ירושת התכונה מאדם הראשון אלא את התורה. ברור כי הלשון מורה בפשטות כי קניית המעלה באה על ידי ההתנהגות הדתית בפועל (מנהג או התנהגות מלאכית, התמדה על מעשה התורה או המצוה וכו'). ולכן בין אם התרגום הנכון הוא "מצוה" ובין אם הוא "תורה", בין אם יש לגרוס "מקיימי"

6. מובן שיש להציע שיקולים נוספים לבחירה בדרך הפרשנות ואכמלאי.
7. האם את למעלה מ-20 ההסברים שיש לרב קוק לתופעת 'החוצפה של עקבתא דמשיחא' צריך בהכרח לפרש כביאור אחד בעל 20 גוונים?
8. על 'סינון' המקורות - אגרות הראי"ה ח"א עמ' קצב-קצג, על מקורות משנתו - אגרות הראי"ה ח"ד עמ' סח, על החידוש וזיקתו למקורות הקודמים - אגרות הראי"ה ח"ג עמ' ד, על עיבוד המקורות בהבאתם לידי הרמוניה - מאמרי הראי"ה ח"א עמ' 12-13, ועל היכולת לפרשם באופן השונה מעמדתו המודעת של ההוגה המקורי - שמונה קבצים א, ז, טז; ועוד.
9. לפיכך הכותרת של פרק א שגויה.
10. במקור נאמר כך: "אכס מתשרע בשריעה אללה". התרגום המילולי הוא כנראה כפי שמתרגם הרב קאפח: "השפל שבתורניים בתורת ה'". אף שאין הערבית שגורה על לשוני, מובן שתרגום מילולי זה מצריך ביאור ענייני (התורני בתורת ה'?). תרגום זה עשוי להיות 'בן תורה' כתרגום אבן תיבון ועשוי להיות 'מקיים תורה' כתרגום אבן שמואל. שאלת התרגום המדויק צריכה להיבחן בכל מקרה לגופו ולא דווקא לגופו של מתרגם. מה גם שלשאלת התרגום הנכון אין, לעני"ד, כל השלכה לענייננו כאמור לעיל.

ובין אם לאו - משמעותם הפשוטה של הדברים ברורה, לענ"ד, והבוחר יבחר.

ד. על עמדת הרמב"ם

עליי להעיר מעניין לעניין באותו עניין כי הפרשנות שניתנה לדברי הרמב"ם¹¹ שגויה. על פי גישת הרמב"ם, אין דבר שאינו עומד בפני הבחירה החופשית¹². החינוך ושמירת המצוות מכוננים נפש תקינה ודעה ישרה¹³. לכן, ישראל, שקיבלו את התורה ומקיימים את מצוותיה, ניחנים בתכונות טובות וזוכים לנבואה. הישגים אלה על פי הרמב"ם אינם מזוהים עם שום תכונה גנטית, היסטורית או סגולית. דבריו נוסחו באופן בהיר, בתשובתו לר' עובדיה הגר (שו"ת סי' רצג), שבה הוא טוען כי בניו של אברהם הם תלמידיו-ממשיכי דרכו, ולא דווקא זרעו הביולוגי. לפיכך אין שום הפרש בין הגר לבין בן ישראל ביולוגי.

דברים אלו נוסחו בתמצית ע"י הרב צבי יהודה זצ"ל בחוזרו ובשננו שמה שאצל ריה"ל מצד ישראל אצל הרמב"ם מצד התורה¹⁴. כל מגמתי במאמר היתה להצביע על כך שגם אצל ריה"ל יש בכישוריהם המיוחדים של ישראל משהו מהשפעתה של התורה¹⁵.

* * *

"את והב בסופה. "יישר כוח לחולק (ואולי אין הפער בין עמדותינו כל כך רב). תקוותי, שיוכרו דברי אמת. ומלכים יתהדרו במטווה התולעת, והמעיינות יתגברו ותרבה הדעת. לישועתך קיוויתי ה'.

11. המודה כביכול בסגולת ישראל הא-להית.
12. הלי תשובה פרק ה, וטרחתו הגדולה מאוד במבוא לאבות פרק שמיני.
13. עיין בהסברו הנכון (בנקודה זו) של יי לוינגר, 'הרמב"ם כפילוסוף ופוסק', עמ' 8-27. הסברו דומה באופן מדויק להסברו של הרב צב"י המובא בגוף הדברים.
14. שיחות הרב צבי יהודה, בעריכת הרב שלמה אבינר, חוברת 22, שבילי אמונה, עמ' 9.
15. וכמעט במילים אלו (לא בהתייחסות לריה"ל דווקא, אם כי מתוך זיכרון עמדתו) ראה דברי הרב צב"י, מתוך התורה הגואלת ח"ג עמ' קסד.

